

POZSONYI NORBERT*

A *vadimonium* alapvonalai a formuláris eljárásban**

I.

A jogi romanisztikában az „anyagi jogi” jogintézmények kutatása mellett mindig is létezett egy élénk érdeklődés az eljárásjogi kérdések vizsgálata iránt. A 20. század második felében ennek a kutatási irányzatnak adott új lendületet a Campania területén – Pompeji közelében – felszínre került okirategyüttes (az ún. Sulpicius archívum¹), ugyanis e régészeti lelethez tartozó viaszostáblák (*tabulae ceratae*) egy jelentős része különféle eljárásjogi tárgyú jogcselekményeket dokumentál (Kr. u. I. század).

Az elmúlt időszakban a római jogi szakírók körében az alaki jogi intézmények közül is különös érdeklődés mutatkozott a *vadimonium* iránt.² A Kaser–Hackl-féle kézikönyv a *vadimonium* általános („tankönyvi”) fogalmát az alábbiak szerint határozza meg: „[d]as *vadimonium* ist ein Haftungsgeschäft, mit dem jemand verpflichtet wird, sich zu bestimmter Zeit an einem bestimmten Ort zur rechtlichen Verfolgung zu stellen”,³ azaz: a *vadimonium* egy felelősségalapító ügylet, amellyel valakit arra köteleznek, hogy jogi eljárás lefolytatása céljából meghatározott időben és meghatározott helyen megjelenjen. Ha a – jogi és nem jogi – forrásokat áttekintjük, akkor megállapíthatjuk, hogy ezen egyszerű

* adjunktus, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi Tanszék

** E rövid tanulmánnyal szeretném köszöntenit – az általam tisztelt és nagyrabecsült – Dr. Szabó Imre Professzor Urat a 70. életévének betöltése alkalmából. – A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

¹ A Sulpicius archívum a nevét arról a bankárdinasztiáról kapta, amelynek irattárába ezen okiratok tartoztak.

² Lásd pl. WOLF, J. G.: *Das sogenannte Ladungsvadimonium*, in: Satura Roberto Feenstra sexagesimum quintum annum aetatis complenti ab alumnis collegis amicis oblata, Freiburg, 1985. (a továbbiakban: WOLF 1985a) 59skk.; WOLF, J. G.: *Aus dem neuen pompejanischen Urkundenfund: Die Streitbeilegung zwischen L. Faenius Eumenes und C. Sulpicius Faustus*, Studi in onore di Cesare Sanfilippo VI., Milano, 1985. 771skk.; PLATSCHKE, J.: *Vadimonium factum Numerio Negidio*, ZPE 137 (2001), 281skk.; PLATSCHKE, J.: *Studien zu Ciceros Rede für P. Quinctius*, München, 2005. 44skk.; 127skk.; 258skk.; METZGER, E.: *The Current View of the Extra-Judicial Vadimonium*, ZRG RA 117 (2000), 133skk.; RODGER, A.: *Vadimonium to Rome (and Elsewhere)*, ZRG RA 114 (1997), 160skk.; DONADIO, N.: *Vadimonium e contendere in iure. Tra „certezza di tutela” e „diritto alla difesa”*, Milano, 2011.

³ KASER, M. – HACKL, K.: *Das römische Zivilprozessrecht*, München, 1996., 226. p.

definíció mögött – a gyakorlati alkalmazást illetően – egy igen sokrétű ügylet húzódik meg. Bevezetésként érdemes még megjegyezni azt: ha a Digestát átlapozzuk, akkor annak a szövegében a *vadimonium* szóval nem találkozhatunk, mivel azt a kompilátorok a *cautio iudicio sisti* kifejezésre interpolálták.⁴

A jelen tanulmány célja kizárólag a *vadimonium* – formuláris eljárásbeli – funkcióinak a vázlatos bemutatása.

II.

A *vadimonium* vizsgálatát megelőzően érdemes – érintőlegesen – kitérni a formuláris eljárás jellegadó sajátosságainak rövid bemutatására. A római perjog történetében – időrendben – három eljárási rezsimet különböztethetünk meg: a civiljogi pert, a formuláris (prétori) pert és a császári pert. Minden valószínűség szerint már a köztársasági kor derekán⁵ a rugalmatlan, erősen formalizált civiljogi per (*legis actiós* perrend) mellett párhuzamosan kialakult egy, a fejlettebb árucsereszervezetekből fakadó jogviták rugalmasabb intézését biztosító performa, az ún. formularis eljárás. Egy ideig a civiljogi és a formuláris eljárási rezsimek szabályai egymás mellett érvényesültek, majd – a praktikus római gondolkodásnak megfelelően – a prétori perrend fokozatosan – szinte teljesen⁶ – kiszorította a római jogéletből a civiljogi per avitt szóbeli formuláin alapuló eljárásrendjét, s ezzel a klasszikus korszak rendes peres eljárási formájává vált.⁷

A formuláris eljárás a nevét arról kapta, hogy maga a per – írásban megfogalmazott – keresetformulák alapján bonyolódott le [(Gai. 4,30): *per concepta verba, id est per formulas, litigaremus*]. A formuláris perben a perkezdő cselekmény az *in ius vocatio* (ún. „idézés”, perbehívás) volt. Fontos ezért hangsúlyozni, hogy az „idézés” nem a jogszolgáltatást végző magisztrátus hivatali cselekménye volt, hanem a felperes magáncselekménye, amelyhez a jogrend eljárásjogi joghatásokat fűzött (*si in ius vocat, ito*). Az „idézés” (*in ius vocatio*) egy formátlan, szóbeli jogcselekmény volt, amelyben – a jövőbeni – felperes felszólította – a jövőbeni – alperest a jogszolgáltatást végző magisztrátus előtt való *azonnali* megjelenésre. Az *in ius vocatio* előkészítésében különös jelentőséghez jutott a – jövőbeni – felperes aktivitása, mivel az idézést megelőzően (vagy legkésőbb azzal egyidejűleg) az alperessel – peren kívüli cselekményként – közölni kellett az érvényesíteni kívánt keresetet (*edere actionem*), és az azt megalapozó tényeket (és bizonyítékokat).

Ez a performa is – miként a civiljogi per – két eljárási szakból állt. Az első eljárási szak a jogszolgáltató magisztrátus (pl. prétor, *aedilis curulis, duumvir iure dicundo* stb.) előtt zajlott (*in iure*), majd a permetszést (*litis contestatio*) követően a második eljárási szak lefolytatása a formulában kinevezett esküdtbíró vagy esküdtbírák hatáskörébe tartozott (*apud iudicem*).⁸

⁴ KASER – HACKL 1996, 226. p.

⁵ KASER – HACKL 1996, 152. p.

⁶ Gaius korában – Kr. u. II. században – már csak két esetben lehetett *legis actiót* használni (Gai. 4,31): fenyegető kár esetén (*damni infecti*) vagy az ún. centumvirális bíróság hatáskörébe tartozó ügyekben.

⁷ Gai. 4,30.

⁸ KASER – HACKL 1996, 152. p.

Az *in iure* eljárási szak célja az volt, hogy a felek – a jogszolgáltató magisztrátus közrehatása mellett – előkészítsék a pert, rögzítsék azt, hogy a felperes milyen tényalapon, milyen keresetet kíván indítani; míg az *apud iudicem* szakban történt a bizonyítási eljárás lefolytatása, amelyet az esküdtbíró (vagy bírák) ítélete (*sententia*) zárt le.

A prétori per sajátossága még, hogy az egyfokú eljárás volt, így az ítéletet rendes perorvoslattal (fellebbezéssel) nem lehetett támadni.

III.

A *vadimonium* vonatkozásában – talán – az egyik legismertebb forrásszöveg Gaius tanönyvében található (Gai. 4,184):

Cum autem in ius vocatus fuerit adversarius neque eo die finiri potuerit negotium, vadimonium ei faciendum est, id est ut promittat se certo die sisti.

Ezek szerint: ha az ellenérdekű felet (*adversarius*) perbe hívták (*in ius vocatus fuerit*), és az eljárást (*negotium*)⁹ a perbehívás („idézés”) napján (*eo die*) nem lehet befejezni [*neque (...) finiri potuerit negotium*], akkor ebben az esetben a megidézett félnek *vadimoniumot* kell tenni (*vadimonium ei faciendum est*). Ehhez a részhez fűz Gaius egy rövid magyarázatot, amelyben kifejti a *vadimonium facere* jogi jelentését: *id est ut promittat se certo die sisti*, azaz, hogy az ellenérdekű félnek stipulációban meg kellett ígérnie (*promittere*), hogy egy meghatározott napon (és meghatározott helyen) meg fog jelenni az eljárás folytatása céljából. A szakirodalomban általánosan elterjedt nézet szerint az idézett gaiusi szöveghely arra az esetre vonatkozik, ha a prétor nem tudná a perbehívás napján az *in iure* eljárási szakot lezárni.¹⁰ Minden kétséget kizárón helyes e megállapítás, azonban álláspontom szerint indokolatlanul leszűkíti a Gai. 4,184. § értelmezését. A forrásszövegben megjelenő *negotium* kifejezés ugyanis a teljes peres eljárást egységében jelenti, amely két szakból áll: *in iure* és *apud iudicem*. Ehhez képest az eljárás (*negotium*) akkor sem tekinthető befejezettnek, ha a *litis contestatio*val az *in iure* eljárási szak lezárásra kerül. Ilyenkor ugyanis megnyílik az egységes peres eljárás (*negotium*) második fázisa: az *apud iudicem* szak. Minderre tekintettel – álláspontom szerint – nem zárható ki az a lehetőség sem, amelynek alapján a Gai. 4,184. §-a azt az esetkört is magában foglalja: ha a prétor „befejezi” ugyan az *in iure* szakot (azaz: a felek megteszik a *litis contestatiót*), majd ezt követően a prétor *vadimonium* ígéretre kötelezi az alperest, hogy meghatározott napon jelenjen meg a formulában megnevezett esküdtbíró előtt a bizonyítási eljárás lefolytatása céljából.

Továbbá – mint arra Platschek rámutat¹¹ – az *apud iudicem* szakban az eljáró esküdtbíró is rendelkezhetett úgy, hogy az alperes *vadimonium* ígéretre való kötelezése mellett elhalasztja a tárgyalást. Ez következik az idősebb Plinius alábbi soraiból (nat. hist. 7,182): *protinus expiravit (...) Baebius iudex, dum vadimonium differi iubet*, azaz Baebius bírós

⁹ HEUMANN, H. G. – SECKEL, E.: *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*, Frankfurt a. M., 2007. (Nachdruck von: HEUMANN-SECKEL, 9. Aufl., Jena, 1907.), s.v. *negotium* 2) jelentéstartalom: *Prozeß*.

¹⁰ KASER – HACKL 1996, 227. p.: „[k]ann das Verfahren *in iure* nicht in einem Verhandlungstermin beendet werden, so daß es vertagt werden muß, so zwingt der Prätor den Beklagten, daß er dem Gegner in einer (prätorischen) Stipulation verspricht, sich für dieselbe Streitsache erneut *in iure* zu stellen”.

¹¹ PLATSCHEK 2005, 46sk.

(*iudex*) éppen akkor halt meg, amikor elrendelte a *vadimonium* elhalasztását. Egyrészt e szöveget nem lehet azzal gyanúsítani, hogy a prétori tisztséget *iudexre* interpolálták volna. Másrészt, ha a bizonyítási eljárást lefolytató esküdtbíró (*iudex*) eljárásjogi jogosítványai közé tartozott az, hogy elrendelhetette a *vadimonium* – azaz a felek által a *vadimonium* megállapodásban foglalt tárgyalási határnap – elhalasztását, akkor ebből értelemszerűen az következik, hogy joga volt arra is, hogy a feleket ilyen megállapodás megkötésére kötelezze (*vadimonium iubere*).

IV.

Miként arra fentebb utaltam: az „idézés” (*in ius vocatio*) – mint az *in iure* eljárási szak kezdőcselekménye – a jogkereső fél – magisztrátusi felügyelet alatt álló – magáncselekménye volt.¹² Az *in ius vocatio* aktusával a felek eljárásjogi jogviszonyba kerülnek, amelyből eredően a megidézett félnek (*in ius vocatus*) elsődlegesen¹³ az a kötelezettsége keletkezik, hogy az idéző felet *rögtön* kövesse a jogszolgáltató magisztrátus tribunáljához (*si in ius vocat, ito*), egy jövőbeli határnapra való idézésre – az *in ius vocatio* szabályai alapján – nem volt lehetőség.¹⁴ E jogintézmény történeti vizsgálata során nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a körülményt, hogy az *in ius vocatio* abban a korban alakult ki, amikor még Róma nem volt több egy egyszerű latiumi városállamnál. A jogi fejlődés viszonylag alacsonyabb szintjén álló mikrotársadalmi környezetben a szokásjogilag kialakult *in ius vocatióból* fakadó *azonnali* megjelenési kötelezettség életszerűsége – a kor szak akkori miliójében – könnyen megérthető.

Amikor Róma azonban a hatalmi terjeszkedés útjára lépett, és a Város (*Urbs*) lakossága a korábbi lélekszámhoz képest jelentősen megemelkedett, valamint területének határai (*territorium*) kiszélesedtek – amely tényekből észszerűen következik a perek számának „megsokasodása”¹⁵ –, ez az archaikus viszonyok között kialakult eljárásjogi szabály a megváltozott körülmények között már nem volt célszerűen alkalmazható. A római jogi identitásához azonban – alapvető konzervativizmusukból eredően¹⁶ – a régi jogintézmények elválaszthatatlanul hozzátartoztak, következésképpen azokról lemondani nem

¹² KASER – HACKL 1996, 221. p.

¹³ KASER – HACKL 1996, 224. p. abban az esetben, ha az *in ius vocatus* el akarta kerülni az azonnali megjelenési kötelezettség teljesítését, akkor egy kezeset (*vindex*) kellett állítania, akit egyfajta jótállási kötelezettség terhelt azért, hogy a megidézett személy egy későbbi időpontban – az *in iure* eljárási szak megkezdése céljából – a magisztrátus előtt megjelenjen.

¹⁴ WOLF 1985a, 61. p.

¹⁵ Suetonius Augustus életrajzában pl. már így fogalmaz (Suet. Aug. 29,1): *Publica opera plurima extruxit. (...) Fori exstruendi causa fuit hominum et iudiciorum multitudo, quae videbatur non sufficientibus duobus etiam tertio indigere.* [(Augustus) igen sok középületet emelt. (...) A harmadik forum építését a nép és a peres ügyek sokasága tette szükségessé, mivel a két régi forum már kevésnek bizonyult. (Kis Ferencné / Kopeczky Rita fordítása nyomán)]. Lásd még FÄBER, R.: *Römische Gerichtsorte. Räumliche Dynamiken von Jurisdiktion im Imperium Romanum*, München, 2014. 46sk.

¹⁶ SZEMÉLYI K.: *Római jog I*, Nyíregyháza, 1932. 200. p. e vonatkozásban találóan írja: „(...) az ősi formákhoz való konzervatív ragaszkodás (...), amely egyik fő jellemvonása a római jogintézmények fejlődésének”.

akartak; azokat tartalmuk (vagy csak egyes részletszabályaik) módosítása (ill. kiegészítése) mellett alakilag fenntartották.¹⁷

A prétori (formuláris) eljárásban a perelőképzítés – sőt döntően még az *in iure* eljárási szak is – alapvetően a felek magánjogi jogcselekményeinek láncolatára – azaz: a felek aktív magatartására – épült (pl. *vadimonium*-stipulációk; *cautio iudicatum solvi*; kezésárlítások). Az uralkodó nézet szerint – e keretbe illeszkedően – már a préklasszikus kor jogéletében kialakult az a gyakorlat, hogy az *in ius vocatio* aktusát megelőzően (!) a vitával érintett felek egy ún. (peren kívüli) *vadimonium*-megállapodást („idézési” *vadimonium*, „Ladungsvadimonium”)¹⁸ kötöttek egymással, amelyben az ellenérdekű fél – rendszerint bírság (*poena*) megfizetésének terhe mellett¹⁹ – arra kötelezte magát, hogy egy meghatározott helyen és időpontban – általában a jogszolgáltató magisztrátus székhelye közelében – megjelenik.²⁰ Minden valószínűség szerint ennek az ügyleti gyakorlatban kialakult ún. „idézési” *vadimonium*-nak a történeti előképe (gyökere) az *in iure* eljárásban fogantatott azon prétori stipulációban²¹ keresendő, amelynek megkötését a jogszolgáltató magisztrátus abban az esetben rendelte el, ha az *in iure* eljárást egy adott napon nem tudta lezárni.²² Ekkor a magisztrátusnak el kellett halasztania az eljárás folytatását (folytatólagos *in iure* eljárás), és a felek megjelenésére új határnapot kellett „kitűzni”. Ezért a prétor elrendelte, hogy az ellenérdekű fél stipulációval kötelezze magát az új határnapon az ismételt megjelenésre (ez az ún. „halasztási” *vadimonium*, „Dilationsvadimonium”).

A *vadimonium*ról – s ezen belül az ún. idézési *vadimonium*ról – nagyon sokáig csak irodalmi forrásokban szórványosan megtalálható közlések álltak a jogtörténeti kutatók rendelkezésére, jogi források azonban nem. Ebből okszerűen következett, hogy a jogi romanisztikában e *vadimonium*formáról alkotott felfogás több alkalommal, jelentős mértékben módosult.²³

A *vadimonium*mal kapcsolatos kutatásoknak újabb lendületet adtak a Pompeji – és Herculaneum – térségében felszínre került okiratok. A (pompeji) okiratok felfedezésének története 1959-ig nyúlik vissza. Ennek az évnek áprilisában történt ugyanis, hogy a Pompeji Salernóval összekötő autópálya építési munkálatai során, a Pompeji közelében fekvő Murècine városka határában egy antik villa maradványait fedezték fel az építómunkások.²⁴ A villa pontos rendeltetéséről csak feltételezéseink vannak, a leginkább elfogadott álláspont

¹⁷ A római szellemnek ezt a fajta szemléletmódját érzékletesen tükrözi vissza – többek között – a prétori jogról (*ius praetorium*) kialakított nézetük, amely szerint (D. 1,1,7,1 Pap.): *ius praetorium est quod praetores introduxerunt adiuvandi vel supplendi vel corrigendi iuris civilis gratia propter utilitatem publicam*.

¹⁸ WOLF 1985a, 62. p. 14. Ij. utal arra, hogy ez a megnevezés („idézési” *vadimonium*, „Ladungsvadimonium”) nem helyes, nem fedi az efféle *vadimonium* lényegét, ugyanis – az eredeti *vadimonium* felfogással ellentétben – ez a megállapodás nem az „idézést” (*in ius vocatio*) helyettesítését, hanem inkább annak megkönnyítését célozza. Lásd ehhez részletesen lentebb.

¹⁹ KNÜTEL, R.: *Stipulatio poenae. Studien zur römischen Vertragsstrafe*. Köln-Wien, 1976. 35. p.

²⁰ KASER – HACKL 1996, 226. p.

²¹ KASER – HACKL 1996, 227. p. A stipulációk osztályozásáról és a prétori stipulációkról szemléletes képet ad JAKAB, É., *Praedicere und cavere beim Marktkauf. Sachmängel im griechischen und römischen Recht*. München, 1997. 223skk.

²² WOLF 1985a, 61. p.

²³ METZGER 2000, 134–138. pp. átfogó képet ad a *vadimonium*mal kapcsolatos tudományos nézetek fejlődés-történetéről.

²⁴ WOLF, J. G.: *Neue Rechtsurkunden aus Pompeji*, Darmstadt, 2010. 17. p.

szerint ez az épület egykoron egy szakmai *collegium* székhelye lehetett.²⁵ 1959. július 24-én e villa egyik étkezőhelyiségében (*triclinium*), egy fűzfa kosárban elhelyezve találtak rá a Sulpicius archívumnak nevezett okirategyüttesre (viaszostáblákra, *tabulae ceratae*).²⁶

Sajnos a régészek és a muzeológusok nem tudták megmenteni az összes Murécínében talált viaszostáblát az utókor számára, ugyanis az ásatási munkálatok során vagy röviddel azt követően sok tábla elkallódott, vagy olyan súlyosan károsodott, hogy bárminemű rekonstrukció lehetetlenné vált. Ennek következtében ma már nem tudjuk pontosan, hogy az eredeti leletegyüttes hány okiratot is tartalmazhatott, de Camodeca becslése szerint ez a szám akár a 350-et is elérhette.²⁷

V.

A tanulmány lezárásaként érdemes egy pillantást vetni a Sulpicius archívum egy *vadimonium* okiratára abból a célból, hogy képet alkothassunk e megállapodás gyakorlati alkalmazásáról (*law in action*).

TPSulp. 1. Tab. I. pag. 2 – tab. II, pag. 3 (*graphio, scriptura interior*)

Vadimonium factum / L(ucio) Mario Hermeroti in k(alendas) / [[idus]] Novembres primas / Puteolis in foro ante aram / August(i) Hordionianam / hora tertia HS ((I)) (([I])) et / HS I) ∞ ∞ et HS ∞ [· dari] / stipulatus est (Caius) [Sulpicius] / Cinnamus spo[pondit L(ucius)] // Marius Hermeros / Actum Puteolis / VIII k(alendas) Novembres / Cn(aeo) Hosidio Geta / L(ucio) Vagellio [co(n)s(ulibus)]

„Lucius Marius Hermeros vadimoniumot tett a soron következő november hónap első napjára, Puteoli fórumára, Augustus hordioniana oltára (ara Hordioniana) elé, a harmadik órára. Gaius Sulpicius Cinnamus 20.000 sestertiust és 7000 sestertiust és 1000 sestertiust stipuláltatott magának, Lucius Marius Hermeros (erre) ünnepélyesen ígéretet tett. Kelt Puteoliban november 1-jét megelőző 8. napon, Gnaeus Hosidius Geta és Lucius Vagellius consulok évében.”

A TPSulp. 1 okirat *scriptura interior*ának szövege – viszonylag – jó állapotban maradt ránk. Az okirat objektíve stilizált – egyes szám harmadik személyben – megfogalmazott szöveget rögzít, így az az okirattípus tekintetében az ún. *testatiók* körébe tartozik.

²⁵ CAMODECA, G.: *Tabulae Pompeianae Sulpiciorum, Edizione critica dell'archivio puteolano dei Sulpicii I*, Roma, 1999. 11. p.; GRÖSCHLER, P.: *Die tabellae-Urkunden aus den pompejanischen und herkulanensischen Urkundenfund*, Berlin, 1997. 24skk.; PÓKECZ KOVÁCS A., *Raktárbérlet a szerződési gyakorlatban (TPSulp. 45)*, JT 9 (2009), 316. p.; WOLF 2010, 18. p.

²⁶ CAMODECA 1999, 11skk. részletesen ismerteti az okiratok felfedezésének történetét.

²⁷ CAMODECA 1999, 19. p.

Az okiratot Kr. u. 47. október 25-én állították ki. A felek Gaius Sulpicius Cinnamus (mint ígérennyel fellépő) és Lucius Marius Hermeros (mint ellenérdekű) voltak, mindketten római polgárok.²⁸

Az okirat tanúsága szerint Lucius Hermeros kötelezte magát (*vadimonium factum*) arra, hogy 47. november 1-jén megjelenik Puteoli város (*colonia*)²⁹ fórumán, a harmadik órában, Augustus *hordioniana* oltára (*ara Hordioniana Augusti*) előtt. A fórumok az egyes városok (*colonia, municipium*) lakosainak olyan gyülekezőhelyei voltak, ahol a városi polgárok a privát, valamint a település közügyeit intézhették (*fora civilia*), vagy pedig vásárokat (piacokat) tarthattak (*fora venalia*).³⁰ A rómaiak a fórumon építették fel az ún. basilikát,³¹ amelynek épületében – az *in iure* eljárás lefolytatásának helyszínéül szolgáló – félkör alakú magisztrátusi *tribunált* is elhelyezték (Vitr. 5,1,8):

Item tribunal quod est in ea aede, hemicycli schematis minoris curvatura formatum; eius autem hemicycli in fronte est intervallum pedes XLVI, introrsus curvatura pedes XV, uti, qui apud magistratus starent, negotiantes in basilica ne impedirent.

„Aztán tribunalt, amely ebben az épületben van [ti. a basilikában], a félkör görbületével, de kisebb ívvel alakítottuk ki, ennek a szélessége pedig a homlokoldalon 46 láb, a görbület mélysége 15 láb, azért, hogy akik a magisztrátus előtt állnak, ne zavarják a basilikában a kereskedőket.”³²

Lucius Marius Hermeros összesen 28.000 *sestertius* bírság (*summa vadimonii, poena*) megfizetésre tett stipulációs ígéretet arra az esetre, ha megjelenési kötelezettségét elmulasztaná (*vadimonium cum poena*). Az okirat érdekessége, hogy a mulasztási bírság (*summa vadimonii*) összegét három részletben rögzíti, amelynek feltehető oka – Wolf álláspontja szerint – az lehetett, hogy Cinnamus három kereset (*actio*) alapján szeretett volna igényt érvényesíteni Hermeros ellen.³³

Minden valószínűség szerint a felek a *vadimonium* ígéretet és a bírságmegfizetést nem két, egymástól elkülönülő, hanem egy egybefoglalt stipulációban rögzítették, amelynek formulája Papinianus egyik művéből a következőképpen maradt ránk (D. 45,1,115 pr.): *ita stipulatus sum: "te sisti in certo loco: si non steteris, quinquaginta aureos dari spondes?"*.³⁴

²⁸ VISKY K., *A személynevek a római jog világában*, AntTan. 2 (1981), 192. a római polgár neve három elemből tevődött össze: *praenomen, nomen gentilicium és cognomen*. Sőt ismeretes volt a negyedik név is (*agnomen*), amelyet akkor használtak, ha két vagy több személynek azonos volt mind a három neve. VISKY 1981, 194. p. hangsúlyozza, hogy a római korban a név nem egyszerűen csak a személyek egymástól való megkülönböztetését szolgálta, hanem egyben annak viselőjének jogi helyzetére is utalt.

²⁹ RADKE, G., s.v. *Puteoli*, in: *Der kleine Pauly (K/P)*. Lexikon der Antike in fünf Bände, Bd. 4. München, 1979. 1245. p.

³⁰ CSERÉP J., s.v. *Forum*, in Pecz V. (szerk.): *Ókori Lexikon* 1/2. kötet. Budapest, 1985. (1902-ben megjelent mű utánnyomása) 768. p.

³¹ Vitr. 5,1,4.: *Basilicarum loca adiuncta foris quam calidissimis partibus oportet constitui, ut per hiemem sine molestia tempestatum se conferre in eas negotiatores possint.*

³² Gulyás Dénes és Marosi Ernő fordítása alapján.

³³ WOLF, J. G., *Der neue pompejanische Urkundenfund. Zu Camodecas 'Edizione critica dell'archivio puteolano dei Sulpicii*. ZRG RA 118 (2001), 94. p.

³⁴ KNÜTEL 1976, 35sk. és 198. p.

Amennyiben a kötelezett a megállapított helyen és időben – megállapodásszerűen – megjelent, úgy a jogosult erről egy tanúsítványt (*testatio sistendi*) állított ki. A *testatio sistendi* formulájára példaként álljon itt a TPSulp. 16 okirai szövege:

TPSulp. 16. Tab. I, pag. 2 (*graphio, scriptura interior*)

[T]i(berio) [Claudio] Caesare Au[gusto] V] / T(ito) F[il]a[vi]o [Vespa]s[ia]no
[co(n)s(ulibus) / III k(alendas) N[ovembr(es)] / [P]uteolis in foro [a]nt[e] / aram Augusti
Hord[ionia]=/nam C(aius) Sulpicius Cinn[a]=/mus hora tertia stetit.

„Tiberius Claudius Caesar Augustus – (akinek ez az) ötödik (alkalommal való konzulsága) – és Titus Flavius Vespasianus konzulok évében november Kalendae-ja előtti harmadik napon Puteoliban, a fórumon, az augusztusi hordioniana oltár előtt Gaius Sulpicius Cinnamus a harmadik órában megjelent.”

Láthatjuk tehát, hogy ebben az okiratban a felek mintegy jegyzőkönyvszerűen okiratozták a *vadimonium* megállapodásban foglaltak megtartását. A dokumentumot tanúk hitelesítették pecsétjeikkel, és ezt a stipulatio kötelezettje (*promissor*) – mint okirati bizonyítékot – használhatta fel abban az esetben, ha *stipulator* esetleg tagadta volna a *vadimonium* megállapodás teljesítését.